

Iconografia comparada d'Egipte i altres cultures antigues

2015/2016

Codi: 100543

Crèdits: 6

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
2500239 Història de l'art	OT	3	0
2500239 Història de l'art	OT	4	0

Professor de contacte

Nom: Victòria Solanilla Demestre

Correu electrònic: Victoria.Solanilla@uab.cat

Utilització de llengües

Llengua vehicular majoritària: català (cat)

Prerequisites

L' alumne que vulgui fer aquesta assignatura, hauria d'haver cursat en anys anteriors les assignatures "Art d'Egipte" i "Art Antic de l' Àsia Anterior" com a base del que es treballarà a classe.

Objectius

L' objectiu principal és a partir del coneixement dels principals símbols egipcis relacionats amb la religió i el món funerari veure si hi han coincidències de símbols i de significats amb d'altres cultures antigues com són les de Mesopotàmia, Mesoamèrica i la Zona Andina.

S' estudiarà principalment la representació de les creences religioses i de les idees sobre el cosmos a través del símbols de les tres cultures citades.

-L' objecte simbòlic.

-Sobre la creació i origen de la vida.

-Sobre la protecció personal en la Terra i en el Més enllà.

-La dimensió simbòlica de l' escriptura en relació amb l'art.

-La forma, tamany i localització. Els materials.

D' aquesta manera es tindrà un panorama ampli de les cultures Antigues, i en concret dels seus símbols e iconografies.

Competències

Història de l'art

- Analitzar amb esperit crític, a partir dels coneixements adquirits, l'obra d'art en les seves diferents facetes: valors formals, significat iconogràfic, tècniques i procediments artístics, procés d'elaboració i mecanismes de recepció.
- Aplicar el domini de l'instrumental crític i metodològic fonamental per comprendre i narrar la història de l'art i per reflexionar sobre la professió de l'historiador de l'art.
- Desenvolupar un pensament i un raonament crítics i saber comunicar-los de manera efectiva, tant en les llengües pròpies com en una tercera llengua.
- Generar propostes innovadores i competitives en la recerca i en l'activitat professional.

- Interpretar l'obra d'art en el context en el qual es va gestar i relacionar-la amb altres formes d'expressió cultural
- Que els estudiants puguin transmetre informació, idees, problemes i solucions a un públic tant especialitzat com no especialitzat.
- Que els estudiants sàpiguen aplicar els coneixements propis a la seva feina o vocació d'una manera professional i tinguin les competències que se solen demostrar per mitjà de l'elaboració i la defensa d'arguments i la resolució de problemes dins de la seva àrea d'estudi.

Resultats d'aprenentatge

1. Analitzar els creadors d'un fenomen artístic en un determinat context cultural.
2. Analitzar els receptors d'un fenomen artístic en un determinat context cultural.
3. Analitzar les idees artístiques sobre un fenomen artístic en un determinat context cultural.
4. Aplicar els coneixements iconogràfics a la lectura de la imatge artística
5. Estimular la creativitat i fomentar idees innovadores.
6. Examinar una imatge artística i distingir-ne els valors formals, iconogràfics i simbòlics.
7. Explicar els mecanismes de recepció d'una obra d'art.
8. Identificar les idees principals i les secundàries i expressar-les amb correcció lingüística
9. Participar en debats sobre fets històrics respectant les opinions d'altres participants.
10. Reconèixer els coneixements metodològics, iconogràfics i de teoria de l'art per fer la lectura d'una imatge artística.
11. Reconstruir el panorama artístic d'un determinat context cultural
12. Relacionar una imatge artística amb altres fenòmens culturals de la seva època.
13. Saber exposar amb eficàcia els coneixements, oralment i per escrit.

Continguts

Tema 1. INTRODUCCIÓ

. Generalitats. Principals fonts antigues.

. L' AIGUA. a). Com a font de vida.

b). Com instrument de purificació i expiació.

c). Com a símbol de regeneració física i espiritual.

d). Com a centre de processos i experiències.

. L' AIRE. a) Com a element constitutiu de l' Univers.

b). Com a agent cosmogònic. La paraula.

Tema 2. L' ORIGEN DEL MÓN: MESOPOTÀMIA

. Mites i rites = religió.

. El Poema Babilònic de la Creació o Epopeia Enuma Elis.

. ART: L' Esagila.

L' Etemenanki (o Torre de Babel?).

El Bit Akitu.

La Vía Sacra.

La Puerta de Ishtar.

Altres materials.

Tema 3. L' ORIGEN DEL MÓN: EGIPT

. Cosmogoníes: Doctrina de Heliópolis.

a). Textes de les Piràmides

b). Llibre dels Morts

. La piràmide, centre del món.

. ART: Conjunt funerari de DJESER.

Piràmides de GIZEH (Kéops, Kefrén i Micerinos)

Temples de LUXOR i KARNAK.

Altres materials.

Tema 4. L' ORIGEN DEL MÓN: MAIES

. El Popol Vuh: a). Origen del món.

b). Origen de l' home.

. Els temples-muntanya: basaments piramidals aterratsats i santuaris.

. Complexes de piràmides bessones.

. Els rites més importants.

. ART: Temples de Tikal.

Temple de les Inscripcions de Palenque.

Temple dels Guerrers de Chichén Itzá.

Ceràmiques decorades.

Tema 5. L' ORIGEN DEL MÓN: INQUES

. Principals cronistes espanyols.

. Guaman Poma de Ayala.

. Els mites d' origen.

. ART: Temple del Sol del Cusco.

Temple de Pachacamac.

Temples del Machu Picchu.

Altres materials.

Tema 6. ICONOGRAFIES COMPARTIDES A PARTIR DE DIFERENTS SUPORTS.

.Arquitectura (temples i tombes, principalment).

.Escultura (en diferents materials i suports)

.Ceràmica (pintada o escultòrica)

.Pintura (sobre diferents suports)

.Orfebreria (or, tumbaga i plata)

.Teixits (Coptes i Andins).

Tema 7. CONCLUSIONS.

.Veure si aquestes iconografies compartides tenen el mateix significat.

.I si estan en suports iguals o diferents

Metodologia

ACTIVITATS

DIRIGIDES.

Assistència a classe i participació activa fent preguntes que expressin dubtes o certeses..

AUTÒNOMES

Hi haurà una lectura obligatòria per cadascun dels alumnes, que hauràn d' escollir d'una llista que es penjarà del Campus Virtual, de la s'haurà de fer un breu resum i una CRITICA. Total: 4 fulls, com a màxim.

SUPERVISADES

S' haurà de fer un treball per escrit però que abans es presentarà classe, consensuat amb la professora, que podrà tenir diversos nivells.

En primer lloc s' escollirà senzillament una peça, sigui bidimensional o de més dimensions (un edifici o un grup d'edificis). Fer un anàlisi iconogràfic d' aquesta peça, prenen com a model una descripció que trobareu al Campus Virtual.

Aquest anàlisi constarà de tres etapes:

1. Una senzilla investigació sobre la peça. el seu context, localització...etc.
2. Una fase analítica: desglossar la peça en els elements que la componen. Primer es "desmunta" la imatge en elements reconeixibles que funcionen com unitats. Després es descomposen fins arribar als elements mínims.
3. Fase de síntesis: Es proposa veure com funcionen els elements així integrats. Com s'han de "llegir". Quina funció juguen. Qué signifiquen integrats a la imatge global. I finalment, dir qué significa en el context en que es va trobar.

Per poder dur a terme aquest anàlisi, es penjaran dos exemples al Campus Virtual.Pel treball escrit i presentat a classe:

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Classes Magistral	40	1,6	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13
Tipus: Supervisades			
Treball escrit i presentació a classe	40	1,6	1, 2, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 12, 13
Tipus: Autònomes			
Lectura obligatòria i crítica	5	0,2	5, 8, 10, 13

Avaluació

AVALUACIÓ.

Constarà de tres parts.

1. PROVA ESCRITA (50%) de la nota.

S'avaluaran els coneixements teòrics i pràctics impartits. Desenvolupament de temes i comentaris d'imatges passades a classe. 1 pàg. per desenvolupar un tema o un comentari de text (a triar un entre els dos) i 2 pàgs. per al comentari de 4 imatges.

2. RESUM I CRÍTICA D'UN TEXT (15%) de la nota.

Es valorarà saber resumir breument (1/2 pàg.) un text escollit d'una llista presentada a classe i també fer una crítica al text, comentant els aspectes més rellevants que donaran peu a l'estudiant a expressar els seus coneixements sobre aquell tema.

3. PRESENTACIÓ D'UN TREBALL ESCRIT I EXPOSICIÓ ORAL A CLASSE (35%) DE LA NOTA.

Es valorarà la qualitat del treball i la exposició oral.

La qualificació final serà el resultat de la suma de la prova escrita (50%) i dels treballs i intervencions (50%).

REVALUACIÓ.

Està fixada oficialment, per part de la Secretaria de la Facultat.

S'han de presentar a aquesta prova tots els que tinguin suspesa la prova escrita (exàmen final), citada més amunt,

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Prova escrita	50%	30	1,2	6, 8, 10, 12, 13
Resum i crítica d'un text	15%	10	0,4	3, 4, 6, 8, 10, 13
Treball escrit i presentació oral a classe	35%	25	1	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13

Bibliografia

Iconografia/simbolisme EGIPTE.

BAINES, J. *Visual and Written culture in Ancient Egypt*. Oxford University Press, 2007.

CASTEL, E., *Los sacerdotes del antiguo Egipto*. Madrid: Alderabán, 1998.

DAVID, R., *Religión y magia en el Antiguo Egipto*. Barcelona: Crítica, 2004.

FRANDSEN, P.J., "On categorization and metaphorical structuring: some remarks on Egyptian Art and Language", *Cambridge Archaeological Journal* 7:1 (1997):71-104.

GALÁN, J.M.: "Ideas sobre la percepción del cosmos y su representación en el antiguo Egipto" en *B.A.E.D.E.*, 3, (1991): 134-142.

HORNUNG, E: *El Uno y los Múltiples*. Madrid: Trotta, 1999.

MOLINERO, M.A. & SOLA, D. *Arte y sociedad del Egipto antiguo*. Madrid: Encuentro, 2000.

NAYDLER, J. *El templo del cosmos*. Madrid: Siruela, 2003

PINCH, G., *Egyptian Mythology*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

QUIRKE, S (ed) *The Temple in Ancient Egypt : new discoveries and recent research*. London: British Museum Press, 1997

QUIRKE, S., *Ra, el dios del sol*. Madrid: Oberon, 2003.

ROBINS, G., *Proportion and style in Ancient Egypt*. London: Thames & Hudson, 1994.

SCHÄFER, H., *Principles of Egyptian Art*. Oxford: Griffith Institute, 1986.

SPENCER, P.: *The Egyptian Temple: A Lexicographical Study*. Londres, 1984.

TEFNIN, R., "Discours et iconicité dans l'art Égyptien", *Annales d'Histoire de l'Art & Archaeologie*. Vol. V, 1983, Université Libre de Bruxelles. [pp. 5-17].

TEFNIN, R., *La peinture égyptienne ancienne. Un monde de signes à préserver* (Série Imago, 1), Bruxelles, 1997.

VALDESOGO MARTÍN, Maria Rosa: "El arte egipcio: como interpretar y comprender la obra plástica del Antiguo Egipto" Madrid: Dilema, 2011.

WILKINSON, R.H., *Todos los dioses del Antiguo Egipto*. Madrid: Oberon, 2003.

WILKINSON, R.H., *Magia y símbolos en el arte egipcio*. Madrid: Alianza Ed, 2003.

WILKINSON, R.H., *Cómo leer el arte egipcio*. Crítica: Barcelona, 2004.

WILKINSON, R., *Egyptology Today*. New York: Cambridge University Press, 2008.

Iconografía /simbolisme. MESOPOTÀMIA

AMIET, P. Notes sur le répertoire iconographique de Mari à l' époque du Palais, *Syria* 37 pp.215-232. 1960.

AMIET, P . *Introduction a l'Histoire de l'Art de l'Antiquité Orientale*. París.1979.

AURENCHE, O. *Dictionnaire illustré multilingue de l'Architecture du Proche Orient*. Lyon.1977.

BARNETT, R.D. *Lions and Bulls in Assyrian Palaces*, en

BOTTERO, J. *Mesopotamia: la escritura, la razón y los dioses*. Madrid. 2004.

CONTENAU, G. Manuel d' archéologie orientale depuis les origines jusqu'à l'époque d'Alexandre, 4 vols. Paris, 1927-1947.

DANTHINE, H. Le palmier-dattier et les arbres sacrés dans l'iconographie de l'Asie occidentale ancienne, 2 vols. Paris, 1937.

FRANKFORT, H. *Reyes y dioses. Estudio de la religión del Oriente Próximo en la Antigüedad*, Alianza Ed., Madrid, 1981.

FRANKFORT, H.- WILSON, J.- JACOBSEN, T. *El pensamiento prefilosófico. / Egipto y Mesopotamia*, Breviarios, FCE, México, 1980.

GHARELLI, P. (ed.) Le palais et la royauté, XIXème. Rencontre assyriologique internationale, Paris 1974, pp. 441-446.

GREEN, J.- TEETER, E. (eds.), *Picturing the Past. Imaging and imagining the Ancient Middle East*, Oriental Institute Museum Publications 34. The Oriental Inst. of Univ. of Chicago. 2012.

KEEL, O. *La iconografía del Antiguo Oriente y el Antiguo Testamento*, Ed. Trotta, Madrid, 2007.

LARA PEINADO, F. *Poema de Guilgamesh*, Ed. Nacional, Madrid, 1980.

LARA PEINADO, F. *Leyendas de la antigua Mesopotamia. Dioses, héroes y seres fantásticos*, Ed. Temas de Hoy, Madrid, 2002.

LARA PEINADO, F. y CORDERO, M.G. *Poema Babilónico de la Creación (Enuma Elis)*, Ed. Nacional, Madrid, 1981.

MARZAHN, J. *La puerta de Ishtar en Babilonia*, Ed. Philipp von Zabern, Mainz, 1993.

SASSON, J. *Civilizations of the Ancient Near East*, Peabody. London. 2000.

SONIK, K. "Pictorial Mythology and Narrative in the Ancient Near East." In *Critical Approaches to Ancient Near Eastern Art*, ed. by M. Feldman and B. Brown, 265-293. Berlin and New York: de Gruyter, 2014

Iconografia/ Simbolisme: MESOAMÈRICA

ALCINA FRANCH, "Tlálóc y los tlaloques en los códices del México Central", en *Estudios de Cultura Náhuatl* vol. 25, México, pp. 29-44. 1995

AVENI, A.F (ed.) *Observadores del cielo en el México antiguo*, (1a edició en anglès, 1980). Fondo de Cultura Económica, México. 1999.

BÁEZ-JORGE, F. *Las voces del agua. El simbolismo de las sirenas y las mitologías americanas*, Biblioteca Universidad Veracruzana, Xalapa. 1992.

BEUTELSPACHER, C. *Las Mariposas entre los antiguos mexicanos*, FCE, México. 1988.

BEYER, H. *Obras Completas I. Mito y simbología del México antiguo. El México Antiguo* 10, México. 1965.

BRODA, J. "Cosmovisión y observación de la naturaleza: El ejemplo del culto de los cerros." En Broda, J., Iwaniszewski, S y Maupomé, L. (eds.): *Arqueoastronomía y Etnoastronomía en Mesoamérica*, Instituto de Investigaciones Históricas, UNAM, México. 1991.

BRODA, J. "Calendarios, cosmovisión y observación de la naturaleza", en *Temas mesoamericanos* Lombardo y Nalda (coords.), INAH-CONACULTA, Mexico (pp. 427-469). 1996.

CASO, A. *El Teocalli de la Guerra Sagrada*. Publicaciones de la Secretaría Educación Pública, Monografías del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnografía. Talleres Gráficos de la Nación, México. 1927.

DE LA FUENTE, B. *Escultura monumental olmeca*. Instituto Investigaciones Estéticas. UNAM. México. 1973.

DE LA GARZA, M. El simbolismo del quetzal en Mesoamérica. En *Animales y plantas en la cosmovisión mesoamericana*, González Torres, Y. (coord.) CONACULTA - INAH, México. 2001.

- DE LA GARZA, M. El universo sagrado de la serpiente entre los mayas, UNAM. México.2003.
- ESPINOSA, G. *El embrujo del Lago. El sistema lacustre de la cuenca de México en la cosmovisión mexicana*. Serie Hª de la Ciencia y la Tecnología 7, Inst. de Invest. Históricas e Inst.Investigaciones Antropológicas, UNAM, México. 1996.
- ESPINOSA, G. "La fauna de Ehecatl", en *Animales y plantas en la cosmovisión Mesoamericana*, coord. por Y.González Torres. INAH-CONACULTA y Plaza y Valdés Editores. pp.255-303. .2001.
- FLORESCANO, E. La Serpiente Emplumada, Tláloc y Quetzalcóatl. Cuadernos Americanos 2, pp. 121-166. México. 1964.
- FLORESCANO, E. Quetzalcóatl y los mitos fundadores de Mesoamérica. Taurus. México.2004.
- GONZÁLEZ TORRES, Y. El sacrificio humano entre los mexicas, Instituto Nacional de Antropología e Historia y Fondo de Cultura Económica, México.1985.
- GRAULICH, M. *Mitos y rituales del México antiguo*. Colegio Universitario y Ediciones Istmo, Madrid. 1990.
- GRAULICH, M. "Reflexiones sobre dos obras maestras del arte azteca: La Piedra del Calendario y el Teocalli de la Guerra Sagrada", en *De hombres y dioses*, Noguez y López Austin (coords.) El Colegio de Michoacan, Zinacantepec, Edo. de México.1997.
- LEON PORTILLA, M. "Ometeotl, el supremo dios dual, y Tezcatlipoca, 'Dios Principal'", en *Estudios de Cultura Náhuatl* vol. 30, México, pp.133-152. 1999.
- LIMÓN, S. *Las cuevas y el mito de origen. Los casos inca y mexicana*. Col.Regiones, Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, México.1990. LÓPEZ AUSTIN, A. *Los mitos del tlacuache. Caminos de la mitología mesoamericana*. Alianza Estudios Antropología. Alianza Editorial Mexicana, México. 1990.
- LÓPEZ AUSTIN, A. "La religión, la magia, la cosmovisión", en *Historia Antigua de México, vol. IV: Aspectos fundamentales de la tradición cultural mesoamericana*, Linda Manzanilla y López Luján, coords. INAH, UNAM, Miguel Ángel Porrúa, México (pp . 227-272). 2001.
- LÓPEZ AUSTIN, A. Y LÓPEZ LUJÁN, L. *Mito y realidad de Zuyuá. Serpiente Emplumada y las transformaciones mesoamericanas del Clásico al Posclásico*. Fideicomiso Historia de las Américas, Serie Ensayos. El Colegio de México y Fondo de Cultura Económica, México, 1999.
- MARQUINA, I. Arquitectura prehispánica. INAH. México.1990.
- MATOS MOCTEZUMA, E. Muerte a filo de obsidiana. Fondo Cultura Económico. México.2006.
- MILLER, M. y TAUBE, K. *The Gods and Symbols of Ancient Mexico and the Maya*. Thames and Hudson, London. 1993.
- NICHOLSON, H. B. "Major Sculpture in Pre-Hispanic Central Mexico", en *Handbook of Middle American Indians* (R. Wacoupe, G. F. Ekholm e I. Bernal eds.) vol 10. Archaeology of Northern Mesoamerica: 92-134. University of Texas Press, Austin. 1971.
- PIÑA CHAN, R. Quetzalcóatl. Fondo Cultura Económico. Mexico. 2006.
- RECINOS, A. (Trad.) *Popol Vuh. Las antiguas historias del Quiché*, FCE, México,1976.
- ŠPRAJC, I. *Venus lluvia y maíz: simbolismo y astronomía en la cosmovisión mesoamericana*. Colección Científica 318, Instituto Nacional de Antropología e Historia, México. 1996.
- VV.AA. Isis y la serpiente emplumada: Egipto faraónico-México Pre-hispánico. Fundación Monterrey. México. 2007.

Iconografía/ Simbolismo: ZONA ANDINA

- ALLEN, C., *The Nasca Creatures: Some Problems of Iconography*. *Anthropology* 5: 43-70. State University of New York at Stony Brook. 1981.
- BALLESTAS, L. H. El lenguaje simbólico de las formas precolombinas. *Boletín Cultural y Bibliográfico del Banco de la República. Biblioteca Luis Angel Arango* 52: 4-7. 2001.
- BENSON, E. P. Death-associated figures on Mochica pottery. En *Death and Afterlife in PreColumbian America*, ed. E. P. Benson, 105-144. *Dumbarton Oaks*, Washington, D. C. 1975.
- BERENGUER, J., Consumo nasal de alucinógenos en Tiwanaku: una aproximación iconográfica. *Boletín del Museo Chileno de Arte Precolombino* 2: 33-53, Santiago de Chile. 1987,
- BERENGUER, J. La iconografía del poder en Tiwanaku y su rol en la integración de zonas de frontera. *Boletín Museo Chileno de Arte Precolombino* 7: 19-37, Santiago de Chile. 1998,
- BOURGET, S. El mar y la muerte en la iconografía moche. En *Moche: propuestas y perspectivas*, eds. S. Uceda y E. Mujica, 427-447. Univ.de la Libertad (Trujillo) IFEA Asociación Peruana para el Fomento de las Ciencias Sociales, Lima. 1994.
- CASTILLO, L., *Personajes Míticos, Escenas y Narraciones en la Iconografía Mochica*. Fondo Editorial de la Pontificia Universidad Católica del Perú, Lima. 1989.
- CERECEDA, V. Aproximaciones a una estética andina: de la Belleza al Tinku. En: *Raíces de América. El mundo Aymara*, Albó, X. (Comp.). Alianza/Unesco, Madrid. 1988
- CONKLIN, W. Pucara and Tiahuanako Tapestry: Time and Style in a Highland Weaving Tradition. *Nawpa Pacha* 21: 1-44. 1983.
- COOK, A., *Wari y Tiwanaku: Entre el Estilo y la Imagen*. Fondo Editorial de la Pontificia Universidad Católica del Perú, Lima. 1994.
- CORDY-COLLINS, A. *Chavin Art: Its Shamanic/Hallucinogenic Origins*. En: *Pre- Columbian Art History. Selected Readings*. Eds. A.Cordy-Collins y S.Stern. Peek Publications, Palo alto, California. 1977,
- CORDY-COLLINS, A. The Moon is a Boat! A Study in Iconographic Methodology. En *PreColumbian Art History. Selected Readings*, eds. A. CordyCollins y J. Stern, 421-434. Peek Publications, Palo Alto, California. 1977,
- CHÁVEZ, S. y MOHR CHÁVEZ, K.L. A Carved Stela from Taraco, Puno, Perú, and the Definition of an Early Style of Stone Sculpture from the Altiplano of Perú and Bolivia. *Nawpa Pacha* 13: 45-84, Univ. of Berkeley, California. 1975,
- DEMAREST, A. Viracocha: The Nature and Antiquity of the Andean High God. *Peabody Museum Monographs* N°6, págs. 54-69. 1981.
- DONNAN, Ch. B., *Moche Art and Iconography*. UCLA Latin American Center Publications. University of California, Los Angeles. 1976.
- DONNAN, C. B. Dance in Moche Art. *Nawpa Pacha* 20: 97-120. 1982.
- EECKHOUT, P. Le renard yunga: une figure symbolique préhispanique. *Revista Española de Antropología de América*, 28: 119-149. 1998.
- FERNÁNDEZ- BACA COSIO, J. *Motivos de ornamentación de la cerámica Inca Cusco*. Tomo I y II. Lima, Perú. 1989.
- GISBERT, T. *Iconografía y Mitos Indígenas en el Arte*. Primera edición. Gisbert y Cía. SA. Libreros Editores, La Paz. 1980.
- GOLTE, J. *Iconos y narraciones. La reconstrucción de una secuencia de imágenes Moche*. Instituto de Estudios Peruanos, Lima. 1994.

GONZÁLEZ, A.R. *La cultura de La Aguada. Arqueología y diseños*. Filmediciones Valero, Buenos Aires. 1998.

GONZÁLEZ, A.R. *Arte, estructura y arqueología*. La Marca editora, Buenos Aires. [1974. Nueva Visión, Buenos Aires. 2006.

HAEBERLI, J. Tiempo y tradición en Arequipa, Perú, y el surgimiento de la cronología del Tema de la Deidad Central. *Boletín de Arqueología PUCP (Pontificia Universidad Católica del Perú)*, Segunda Parte, N°5: 89-137, Lima, Perú. 2001.

HOCQUENGHEM, A.M. *Iconografía Mochica*. Fondo Editorial de la Universidad Católica del Perú, Lima. Tercera Edición. 1989.

HORTA, H. "Arte Textil Prehispánico. Diseños de los tejidos de la cultura Arica (1000-1470 d.C.)". Serie Colección Estudios Regionales y Locales de la Universidad Bolivariana, sede Santiago, Imprenta LOM. 2005

KNOBLOCH, J. P. Wari Ritual Power at Conchopata: an Interpretation of Anadenanthera Colubrina Iconography. *Latin American Antiquity* 11(4): 387-402. 2000

KOLATA, A. y PONCE SANGINES, C. *Tiwanaku: The City at the Center*. En: *The Ancient Americas. Art from Sacred Landscapes*. Págs.27-33. Edit. R.F.Townsend, Chicago. 1992,

LEGAST A. *El Animal en el mundo mítico Tairona*. Notas de Gerardo Reichel Dolmatoff. Fundac. Invest. Arqueológicas Banco de la República. Colombia. 1987.

LIEBSCHER, Verena, *La iconografía de los Querós*. Herrera Editores, Lima. 1986.

LLAMAZARES, A. M. y C. MARTÍNEZ SARASOLA, *El lenguaje de los dioses. Arte, chamanismo y cosmovisión indígena en Sudamérica*. (Eds.) Editorial Biblos, Buenos Aires. 2004

MAKOWSKI, C., La figura del 'oficiante' en la iconografía Mochica: ¿shamán o sacerdote?. *En el nombre del Señor. Shamanes, demonios y curaderos del norte del Perú*, Luis Millones y Moisés Lemlij, editores, pp: 52-101. Seminario Interdisciplinario de Estudios Andino, Lima, Perú. 1994.

MAKOWSKI, C.. 1998 Uno y muchos. Los dioses del antiguo Perú. En: *Revista Internacional del Perú*. 11: 69-77, abril-junio, Lima

MAKOWSKI, C., 2001. Ritual y Narración en la Iconografía Mochica. *Arqueológicas* 25:175-203.

PAUL, A. Paracas Textiles. En: *Andean Art at Dumbarton Oaks*, vol. 2. Edit. Elizabeth Hill Boone, Washington D.C. 1996.

PEREZ GOLLÁN, J. A., Los suplicantes: una cartografía social. En: *Temas*. Año 2, Nro. 2: 21-48. Academia Nacional de Bellas Artes, Buenos Aires. 2000.

PETERS, A. Ecology and Society in Embroidered Images from the Paracas Necrópolis. En: *Paracas. Art and Architecture. Object and Context in South Coastal Perú*. Edit. Anne Paul, University of Iowa Press, págs. 240-314. 1988.

POMA de AYALA, G. *Nueva crónica y buen gobierno* ed. De J.Murra, y R. Adorno, 3 vols, Crónicas de América, Historia 16, 1987.

QUIROGA, A., *La Cruz en América*. Castañeda, Buenos Aires. 1977.

REINHARD, J. Las líneas de Nazca. Montañas y fertilidad. *Boletín de Lima* 26: 29-50, Perú. 1983.

ROWE H, J. Form and Meaning in Chavin Art. En: *Peruvian Archaeology - Selected Readings* eds. J. H. Rowe y D. Menzel, págs. 72-103. 1967.

ROWE, J., El arte Chavín: estudio de su forma y su significado. *Historia y Cultura* 6: 249-276. Lima. 1973.

SONDEREGUER, C.

1997. *Estética Amerindia*. Editorial eme, Buenos Aires.

2000. *Diseño Precolombino - Catálogo*. Editorial Gustavo Gili, Barcelona.

1998. *Arquitectura Precolombina - Catálogo*. Editorial Corregidor, Buenos Aires.

1999. *Arte Cósmico Amerindio - 3000 años de Conceptualidad, Diseño y Comunicación*. Editorial Corregidor, Buenos Aires.

2000. *Sistemas Compositivos Amerindios - Morfoproporcionalidad. El Concepto Arquitectónico-escultórico en Amerindia*. Editorial Corregidor, Bs. As.

2002. *Manual de Iconografía Precolombina y su Análisis Morfológico*. Editorial Nobuko, Buenos Aires.

2003. *Pensando Amerindia - Ensayos*. Editorial Nobuko, Buenos Aires.

2003. *Manual de Diseños Precolombinos - Antología morfológica*. Editorial Nobuko, Bs. As.

2006. *Manual de Estética Maya*. Editorial nobuko, Buenos Aires. Segunda Ed. Correg.

2007. *El Diseño Amerindio y su Naturaleza Creativa - Iconografía*. Ed. Nobuko, Bs. As.

2008. *Pirámides y Templos en Egipto y América*. Editorial Nobuko, Buenos Aires.

TORRES, C. Iconografía Tiwanaku en la parafernalia inhalatoria. *Boletín PUCP*, Nº5: 247-454, Huari y Tiwanaku: modelos versus evidencias. Segunda parte, P. Kaulicke y W.H. Isbell (eds.), Departamento Humanidades. 2001.

WOLFE, E. F. The Spotted Cat and the Horrible Bird: Stylistic Change in Nasca 1-5 Ceramic Decoration. *Ñawpa Pacha* 19: 1-62. 1981.

YAKOVLEFF, E. Las falcónidas en el arte y en las creencias de los antiguos peruanos. *Revista del Museo Nacional* 1(1): 35-111, Lima. 1932.

YACOVLEFF, E. La deidad primitiva de los Nasca. *Revista del Museo Nacional* 1(2): 103-167, Lima. 1932,